Федір Проданюк

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ СОЮЗ ТА ЙОГО ЛІДЕР В. ВИННИЧЕНКО В УКРАЇНСЬКІЙ ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ДЕРЖАВНИЦЬКОГО НАПРЯМУ

Одним із найяскравіших політичних діячів України першої половини XX століття справедливо вважають Володимира Винниченка, який зробив значний внесок у розвиток національно-визвольного руху, Української революції та становлення державності України. Однак ще й сьогодні немає неупередженого, об"єктивного історіографічного дослідження багатьох сторінок Української революції та участі у них В. Винниченка. Це насамперед стосується діяльності Українського Національного Союзу (далі УНС) та періоду перебування на чолі цієї організації В. Винниченка.

Значну частину з досліджуваної тематики становлять праці української зарубіжної історіографії. Особливістю цих робіт є їхня ідейно-політична спрямованість та ідеологічна заангажованість. Це доло змогу науковцям поділити українську зарубіжну історіографію на дві підгрупи: прихильників та противників гетьманського режиму. Однак і в новітній вітчизняній історіографії відсутня єдина точка зору щодо визначення цих підгруп. Одні називають їх прихильниками соціалістичного ладу УНР та Української держави; інші, що це література уенерівського табору та прогетьманського; треті – уенерівського та державницького напрямів.

Думаємо, доцільним було б назвати ці підгрупи національно-демократичний та державницький напрями української зарубіжної історіографії.

Це дослідження присвячене аналізу діяльності УНС та його лідера В. Винниченка в українській зарубіжній історіографії державницького напряму.

В українській зарубіжній історіографії немає єдиного погляду стосовно оцінок державного перевороту 29 квітня 1918 р. в Україні та приходу до влади гетьмана Павла Скоропадського. Напередодні перевороту соціалістичні і консервативні партії України бажали змін у складі керівництва УНР, мали значні претензії до політики

Центральної Ради та дій уряду, вимагали відмови від її вузькокласового характеру та корекції його політичного курсу. Однак події 29 квітня 1918 р. в Україні не задовольнили переважну більшість політичних партій, що входили до Центральної Ради.

Відомі лідери Центральної Ради П. Христюк та В. Винниченко однією з головних причин такої позиції вважали втручання німців у внутрішні справи України та прихід до влади "ворога українського народу й соціалістичної революції генерала П. Скоропадського"[1].

Напротивагу їм представники державницького напряму в українській зарубіжній історіографії вважають, що 29 квітня 1918 р. було покладено край "інтернаціонально-соціалістичній сваволі, анархії і хаосу: розпущено Раду, яка була центром тієї сваволі, розігнано земельні комітети, які ту анархію та хаос створювали на периферії, відновлено приватну власність на землю як фундамент культури і цивілізації. Перестала існувати УНР – диктатура партії соціалістів-революціонерів під маскою всеукраїнської Центральної Ради з її (партії) курсом совєтсько-большевистської внутрішньої політики. Замість цього антидержавного, антиукраїнського, розпочато будівництво Української держави з традиційним гетьманом на чолі – в майбутньому – Української конституційної монархії з незалежними законодавчою, виконавчою і судовою владами. Тобто державу на зразок європейських демократій"[2].

Представники цього напряму української зарубіжної історіографії надзвичайно часто цитують в своїх роботах характеристику, яку дав Павлу Скоропаському відомий політичний діяч Дмитро Донцов у своїй праці "Рік 1918, Київ": " На тлі сірої щдандартности і безбарвності демосоціалістичного провідництва, П. Скоропадський був індивідуальністю. Дальше, він посідав прикмети який бракувало центральнорадянцям: мав в собі живчик владолюбства і звичку командування. Мав фах, що найбільше тоді був потрібний для правителя України: був військовим. Нарешті, мав політичну відвагу, бо стаючи гетьманом самостійної України, він зраджував собі всю ту російсько-монархічну касту, до якої належав"[3].

В українській історіографії утвердилася думка, що з перших днів державного перевороту у В. Винниченка було негативне ставлення до подій 29 квітня 1918 р.. Він нібито з самого початку рішуче його засуджував, а встановлений режим, оцінював як такий, що

тримався на хиткій угоді російських шовіністів-великодержавників з австро-німецькими окупантами. У своїй відомій праці "Відродження нації" В. Винниченко з іронією оцінив спроби деяких представників українських соціалістичних партій знайти порозуміння під час переговорів зі Скоропадським з приводу формування його кабінету.

Напротивагу цим твердженням представники державницького напряму доводили, що в перші дні перевороту В. Винниченко займав дещо виважену позицію.

У своїй відомій роботі "Історія України 1917 – 1923 рр." Д. Дорошенко доводить, що 29 квітня гетьман П. Скоропадський призначив тимчасово виконуючим обов'язки голови Ради Міністрів М. Устимовича.

В цей же день представники торговельно-промислових кіл запропонували гетьману власний список нового українського уряду. Однак гетьман П. Скоропадський не розглянув їхні пропозиції, а доручив М. Устимовичу знайти порозуміння з представниками українських соціалістичних партій, і перш за все УПСФ, запропонувавши їм сім місць у складі уряду. Дорошенко навіть наводить склад нового коаліційного уряду. Його мали очолити М. Василенко або Ф. Лизогуб; фінансів – Бернацький; військовий – О. Сливинський; закордонних справ – К. Лоський; освіти – В. Прокопович або М. Василенко; внутрішніх справ – Ф. Лизогуб; харчових справ – Ю. Соколовський; морських – адмірал О. Колчак; торгівлі – Фещенко; земельних справ – Кияницин; юстиції – С. Шелухін; праці – А. Ніковський; здоров"я – В. Любинський; шляхів – Б. Бутенко; пошт і телеграфів – Статкевич; державний контролер – Афанасьєв[4]. Однак спроби М. Устимовича зазнали поразки, тому вже 30 квітня гетьман доручає сформувати склад уряду відомому громадському діячеві та вченому М. Василенку.

У "Спогадах" П. Скоропадського ми знаходимо дещо інше пояснення цих подій. Список членів нового уряду, який пропонували торговельні та промислові діячі України, він не розглянув 29 квітня 1918 р. тому що був надзвичайно втомлений і хотів спати[5]. Скоропадський конкретизує також причини усунення від формування гетьманського уряду М. Устимовича та надання цих повноважень М. Василенку. За його словами, М. Устимович взагалі не займався

формуванням уряду, адже в цей день він захворів. Єдине, що йому вдалося це залучити до складу уряду М. Василенка. Далі Скоропадський підтверджує досить поширену думку, що Устимович не користувався авторитетом серед українських політиків тому він навіть не увійшов до складу уряду[6].

30 травня формування уряду було доручено М. Василенку, який мав до вечора першого травня подати на затвердження персональний склад Ради міністрів.

У працях українських зарубіжних дослідників державницького напрямку акцентується увага на тому, що під час призначення нового голови гетьман заявив, що "про правий кабінет не може бути й мови, що склад уряду повинен бути лівий, що реформи необхідні, що земельна реформа має бути переведена в тім напрямі, як це зазначено в Грамоті; кабінет мав бути утворений таким робом, щоб він розпочав віднову й реформу життя на найширших громадських принципах; в основу його має бути положене національне відродження України, але, очевидно, без тих крайностей, які б дражнили населення, шкодили б правильному розвиткові національного життя і викликали б неохоту до українства серед інших національностей"[7].

М. Василенко вирішив залучити до формування гетьманського уряду представників УПСФ, адже її керівництво відкрито критикувало політику Центральної Ради та її уряду. Новопризначений голова уряду сам прибув на партійні збори цієї партії, щоб запропонувати її членам увійти до Ради міністрів. Однак есефи відмовилися від такої пропозиції, посилаючись на те, що їм слід порадитися з представниками інших соціалістичних партій України.

На міжпартійну нараду УПСФ запросила керівників УСДРП, УПСР та УПСС. Висвітлюючи хід наради найвпливовіших вітчизняних політичних партій, представники державницького напряму української зарубіжної історіографії звертають увагу на позицію під час переговорів лідера УСДРП В. Винниченка. Дуже часто вони цитують роботу О. Саліковського "На порозі Гетьманщини", який стверджував, що під час переговорів В. Винниченко палко вмовляв есефів увійти до складу і навіть сам готовий був увійти до гетьманської Ради міністрів. Однак есефи не погоджувалися і особливо проти виступав А. Ніковський[8].

Думаємо, що така позиція В. Винниченка на нараді могла мати місце. Адже О. Саліковського ми не можемо звинуватити в підтримці П. Скоропадського та гетьманського режиму.

Д. Дорошенко, а за ним й інші представники державницького напряму української зарубіжної історіографії критикують рішення наради вітчизняних політичних партій звернутися не до гетьмана, а до начальника штабу німецьких військ в Україні генерала Гренера для продовження переговорів стосовно формування нового уряду України.

2 травня 1918 р. до генерала Гренера була делегація українських соціалістичних партій у складі В. Винниченка, А. Андрієвського, С. Єфремова, О. Салтана та К. Лоського. Після тривалих переговорів члени делегації передали німецькому генералу затверджені нарадою умови, на яких соціалісти готові були увійти до складу гетьманського уряду. Вони включали в себе такі положення: 1) повна переміна уряду; 2) зміна аграрної політики; 3) саморозпущення Центральної Ради; 4) установлення нового тимчасового органу – Державної Ради з представників усіх верств населення; 5) скликання установчих зборів, як тільки настане в краю лад і спокій[9]. Однак Гренер не підтримав вимоги українських соціалістичних партій.

Він звернув увагу на неможливість повернення Центральної Ради. Адже гетьмана визнала найвища німецька влада, тому він залишиться. Генерал запевнив членів делегації, що німецьке командування не робить замах на самостійність України; навпаки, Україна залишиться самостійною державою, й її новий уряд не думає орієнтуватися ані на Польщу, ані на Москву. Політика його має бути лівою, і дуже бажана була б участь в ньому українських соціалістів[10].

Після зустрічі членів делегації з генералом Гренером відбулося друге засідання наради українських соціалістичних партій. На ній були узгоджені нові умови співпраці з гетьманом Павлом Скоропадським та входження до складу його уряду. Ці умови були передані 3 травня 1918 р. генералу Гренеру. Вони включали в себе такі положення:

1) виключення зі складу уряду кандидатур Ржепецького, Бутенка, Любинського і Гіжицького;

2) щоб кількість портфелів, переданих українським соціалістичним партіям, становила більшість;

3) щоб українським кандидатам були передані місця прем"єра, міністра закордонних справ, земельних справ і просвіти[11].

Одночасно з названими вимогами делегація передала генералу Гренеру проект державної конституції, один із пунктів якої визначав, що виконавча влада в Україні належить теперішньому президентові республіки, який носить ім"я гетьмана, та Раді міністрів.

Аналізуючи переговори українських соціалістичних партій з генералом Гренером, історики державницького напряму акцентують увагу на таких принципових моментах.

По-перше, представники українських соціалістичних партій не хотіли вести переговори безпосередньо з гетьманом, якого самі ж погоджуються визнати президентом української республіки, а воліють вирішити це питання за допомогою німців, проти втручання яких у внутрішні справи України самі ж протестують.

По-друге, самі обравши арбітром для переговорів представника німецької військової влади, намагаються довести йому, що тільки вони є представниками всієї української народності. Тобто жменька українців-соціалістів привласнила собі монопольне право репрезентувати інтереси українського народу.

По-третє, гетьманство мало створити спільну і для консерваторів, і для поступовців місцеву територіальну державну владу. Вона мала відновити в Україні нормальні взаємовідносини між консерватизмом і поступом. Однак соціалістичні партії побачили у цій спробі "контрреволюцію" і стали на перешкоді здійснення цих завдань[12].

Основною причиною такої позиції українських соціалістичних партій, на думку гетьманців-державників, були різні погляди на суть і характер національної державності: інтернаціональний та національний.

4 травня переговори українських соціалістичних партій з генералом Гренером було припинено. Аналізуючи причини поразки гетьмана на переговорах з українськими політичними партіями, історики державницького напряму констатують, що після персональної і колективної відмови УПСР, УСДРП від участі в уряді гетьманові нічого не залишалося, як залучити до роботи в уряді

представників несоціалістичних партій. Зазнавши поразки на переговорах з німецьким командуванням у справі формування українськими соціалістичними партіями урядового кабінету, лідери УПСФ і УПСС підтримують домагання українських хліборобів-демократів створити новий національний координуючий центр. Ним став Український Національно-Державний Союз (далі УНДС), який поставив перед собою завдання сприяти побудові незалежної Української держави.

До УНДС увійшли УПСС, УПСФ, Українська трудова партія, УДХП, Рада залізниць та Поштово-телеграфна спілка. З дорадчим голосом до союзу вступили УПСР і УСДРП.

Першим відкритим виступом УНДС став поданий П. Скоропадським 24 травня 1918 р. меморандум, яким було оголошено вотум недовіри уряду Української держави. Порядок в Україні, за переконанням членів союзу, міг навести лише національний кабінет. Він мав формуватися з відомих українських діячів, які користувалися підтримкою широких народних мас.

Аналізуючи зміст цього документа, українська зарубіжна історіографія державницького напрямку акцентує свою увагу на таких принципових його положеннях: звинуваченнях у тому, що кабінет міністрів є неукраїнський за складом і за переконаннями; антинімецькій орієнтації тих політичних партій, представники яких увійшли до складу уряду.

Д. Дорошенко та інші представники державницького напряму вважають, що цей документ містив у собі фактичні неточності, скороспілі висновки, голослівні твердження і весь “перейнятий вузькопартійним розумінням українства”[13].

У своїх працях представники зазначеного напряму оминають увагою висунуті звинувачення в антинімецькій направленості політичних партій, до яких належали члени гетьманського уряду. Однак їх обурює звинувачення в тому, що уряд неукраїнський. Відповідаючи на такі звинувачення, Павло Скоропадський у своїх “Спогадах” звертає увагу на козацький родовід не лише голови Ради міністрів, але й багатьох гетьманських міністрів. Аналогічний підхід характерний і для Д. Дорошенка, який акцентує увагу не на політичні переконання претендентів, а їх родовід та професійні здібності.

На думку ж Д. Гирського, протягом 1917 р. лідери українських соціалістичних партій самі повірили, а згодом намагалися переконати і громадськість, що тільки вони – соціалісти є українцями і що тільки вони мають право визначати інтереси українського народу, а ці інтереси зводяться до побудови соціалістичного устрою в краю. Решта населення, хоч би вона кількісно переважала соціалістичних прихильників є "неукраїнці" і з ними нема чого рахуватися[14].

Поряд з меморандумом УНДС оприлюднив "Звернення до німецького народу", де намагався перекласти вину за кризу Центральної Ради на українсько-німецьке непорозуміння та російсько-єврейські інтриги. Критикуючи нову владу в Україні, УНДС просив німців допомогти виправити ситуацію на українських землях.

Основними формами діяльності УНДС стали виступи проти Ради міністрів. Досить широко використовувалися періодична преса, заяви та звернення. Члени союзу надавали значну допомогу страйкуючим робітникам. Особливо активно проявили себе представники УНДС під час страйку залізничників України.

Державний переворот в Україні та поразка українських соціалістичних сил на переговорах з німецьким генералом Гренером негативно вплинули на позицію та емоційний стан одного із лідерів УСДРП Володимира Винниченка. Причини такого стану залишилися поза увагою не лише представників державницького напряму, але й в цілому всієї української історіографії. Чіткої відповіді на це питання ми не знаходимо також в "Щоденнику" В. Винниченка, відомій його праці "Відродження нації" та в протоколах ЦК УСДРП.

У травні 1918 р. Володимир Винниченко разом з дружиною Розалією оселився на хуторі Княжа гора біля Канева. Він відходить від політичної діяльності і присвячує весь вільний час літературній творчості. Протягом травня-червня він написав трагедійну драму "Між двох сил".

Твір пронизують враження від більшовицького завоювання України. В особі героїні п"єси – Софії Сліпченко показано трагедію українських комуністів, що не знайшли органічного поєднання національних і соціалістичних ідей , опинилися на перехресті між силами національно-визвольного руху і більшовизму. Не знайшовши виходу, героїня покінчила життя самогубством[13].

У цей період В. Винниченко розмірковує над творчим спадком діячів української культури. З властивою йому саркастичністю аналізує доробок відомих українських істориків та письменників.

Про емоційний стан Володимира Винниченка та його ставлення до подій 29 квітня 1918 р. та приходу до влади гетьманського режиму ми можемо судити із записів у "Щоденнику" відомого політика. "А тим часом туга серце точить, – записав Винниченко у травні 1918 р. – Думаю не головою, а всією істотою. Думаю про те, що сталось і чого не в силі, видно, не пам"ятати щодня і щохвилини. Занадто несподівано, безгрунтовно, без неминучої необхідності сталося.

Це не процес, а випадок. Простодушний німецький солдафон, якому поручено висмоктувати в нас хліб, злякався, що не зможе це зробити так, як йому хотілось би. І від цього незначного явища історія української нації стрибнула в такий бік, куди зовсім не мала напряму. Але факт лишається фактом. Купка недобитків кацапських офіцерів, професійних убивць, паразитів і грабіжників зібралася й інсценувала державний переворот. За ними стояла важка, озброєна до маківки, постать пруського солдата, і купці кацапської офіцерні вдалося скинути Раду, встановити монархію, вернути царських приставів, цензорів, шпиків. За який-небудь місяць ми маємо перед очима стару картину до 1917 року"[14].

" І подумати, – продовжує відомий політик, – що дванадцять місяців надлюдських героїчних зусиль, скаженої праці, палання нервів тисяч найкращих людей України, дванадцять місяців нечуваного будівництва кінчилось тим, що на збудованому сів нікому невідомий панок і володіє всім тим, що творилося для народу, для нещасної, безнадійно нещасної, темної нації нашої. Володіє й по камінцю розкидає складене. Топче (ногою), взутою в замаскований кацапський чобіт, найдорожче. Вирива з корінням посаджене.

Ох, нещасна, ох, темна, безпомічна нація! Коли тебе вже зовсім з коренем вирвуть з історії, розтопчуть дощенту і забудуть як чужі так і свої?"…[15]

Оцінюючи емоційний стан Володимира Винниченка здавалося, що нічого не може змусити його повернутися до активної політичної дільності. Однак, як це не парадоксально, цьому посприяли представники гетьманського режиму.

Влітку в гості до Винниченка зачастили Є. Чикаленко, П. Зайцев, Я. Стешенко, М. Біляшівський та інші. Їхні відвідини насторожили Особливий відділ при гетьманському штабі, які звинуватили В. Винниченка у підготовкі повстання проти гетьмана. Володимира Кириловича заарештували, привезли із вилученими документами до Києва. Однак за браком доказів змушені були звільнити з-під варти.

Після його звільнення урядовці влаштували Винниченку зустріч з гетьманом, але Володимир Кирилович відхилив цю пропозицію. Представники державницького напрямку вважають даний арешт прикрим випадком політичного життя України влітку 1918 р.

Винниченко негативно оцінював внутрішню політику гетьманського уряду. Він вважав, що з вини представників місцевих органів влади та вищого керівництва Української держави відбулася зміна настроїв широких мас щодо власної національної державності та української ідеї. Він зазначав: “ Роблячи всякі насильства й жорстокости над населенням, вони старалися усиленно підкреслювати, що це робить українська влада. Порячи різками яке небудь село, офіцерня всякими способами маніфестувала, що це робить з селянами українська влада й робить в ім”я української держави”[16].

На думку деяких українських істориків, представники гетьманських спецслужб самі сприяли фактично “насильному” поверненню Володимира Винниченка до активної політичної діяльності. Незабаром його вводять до складу Українського Національно-Державного Союзу (УНДС).

Тривалий час рішення УНДС не були обов”язковими для його членів. Але страйк залізничників та загострення політичної ситуації в Україні змусили керівництво цього органу вимагати від своїх однодумців суворого виконання прийнятих постанов. Саме тому виникає ідея ухвалити статут та програмні положення цієї організації. Її підтримують лідери УПСР та УСДРП, які були проти членства в союзі УДХП. У першій половині серпня 1918 р. був затверджений статут координуючого центру національних партій, який після виходу з нього хліборобів-демократів став назватися Український Національний Союз (УНС). Його членами були такі партії та організапції: УПСР, УСДРП, УПСС, УПСФ, Селянська Спілка, Українська трудова партія, Галицько-Буковинська Рада,

Холмський комітет, Кримська Українська рада, Всеукраїнська учительська спілка, Залізничний союз, Поштово-телеграфний союз, Українське правниче товариство, Студентський союз, Чорноморська Рада та Кирило-Мефодієвське товариство[17].

Головним завданням УНС визнано перебрання влади в Україні мирним шляхом. З метою посилення свого впливу на гетьманський уряд створено спеціальні комісії: внутрішніх та воєнних справ, земельна, фінансова, церковна й іноземних справ. Фактично був створений і почав діяти тіньовий кабінет міністрів. Роботою УНС керувала Головна рада, яку очолив відомий громадський і політичний діяч, вчений, літературний критик, редактор органу УПСФ "Нова Рада" – А. Ніковський. Філії УНС були відкриті в таких містах України: Одеса, Харків, Катеринослав, Полтава, Кам"янець-Подільський, Вінниця і Кременчуг.

Одним із важливих завдань УНС було формування єдиного національного фронту. Про його значення Володимир Винниченко писав: " В початку нашого визволення ми йшли дружним єдиним національним фронтом, цупко, міцно взявшись за руки. Нас пробували "брати-товариші" роз'єднати, розбити. Вони нас всякими способами шпигали, шарпали за руки, розтягали, сварили, їм треба було прорвати наш фронт. Це не вдалось їм, і через те удалась наша справа – національно-державне визволення нашого народу.

Тепер на поміч "братям-товаришам" шугнули "брати-реакціонери". Збившись у дружну зграю, вони неодступно ідуть за нами, хапають за ноги, виють, наскакують і жадно ждуть слушного часу, коли можна буде накинутись і загризти, заклювати, розшматувати нас. Ні, ні, небезпечно сідати, розлучатись. Навпаки, ще тісніше треба з'єднатись, збитись в один неприривний фронт. Коли спочатку нашої трудної путі нам це було необхіно, то тепер тим паче мусимо йти разом. І ми, соціал-демократи, мусимо, може, більше ніж хто. Для нас національне визволення – найреальніша потреба... Так само, як тоді, так і тепер, не поступаючись нічим з своєї програми, з'єднавшись на певних умовах в "Національний Союз", ми мусимо дбати про те, щоб ні одне місто, містечко, село, ні один куточок загородженої, оточеної ворогами України не лишився не з'єднаним в цю всенаціональну організацію… Треба рятувати Рабиню-Матір, оточену розлюченою зграєю "братів"[18].

Проблема формування українськими соціалістичними партіями єдиного національного фронту з незрозумілих причин залишилася поза увагою представників державницького напрямку української історіографії. Свідомо чи ні, але вони уникають навіть згадки про спроби формування такого фронту в Україні в 1918 р.

Основні цілі та завдання УНС були сформовані в статуті цієї організації. Їх проаналізував у своїй відомій роботі Д. Дорошенко. Метою союзу було визнано: "а) утворення міцної самостійної Української держави; б) боротьба за законну владу в Україні, відповідальну перед парламентом; в) боротьба за демократичний виборчий закон у всі установи (за 5-членною формулою); г) оборона прав українського народу і української держави в міжнародній сфері.

Другий параграф статуту визначав, що для здійснення цієї мети Союз організує українську політично-громадську волю і репрезентуючи її, вживає всіх відповідних заходів для її виявлення і реалізації як в межах України, так і поза її нею[19].

Д. Дорошенко аналізує низку статтей голови УНС А. Ніковського, надрукованих у часописі "Нова Рада". Значну увагу відомий історик приділяє аналізу таких положень статті лідера УНС: " Віднині український національний фронт можна вважати єдиним цілим, і тепер, в цю хвилю, коли скінчилася організаційна стадія в центрі, настав час провадити реальну роботу: з одного боку треба організувати провінцію для державної роботи, а з другого провести ту політичну лінію, котра наблизить нас до здійснення платформи Союзу.

Головні чинники політичної рівноваги на Україні – п. Гетьман і Німці повинні зрозуміти державну рацію основних домагань Національного Союзу і знайти якесь порозуміння, котре привернуло би народні маси до свідомої участі в державнім українськім будівництві.

Сама по собі платформа Національного Союзу являється певним компромісом українського організованого громадянства, далі якого вона не може піти, тому незалежно навіть від усяких політичних порозумінь і реальної політики, Національний Союз матиме своє внутрішнє велике національне значіння при всяких політичних бурях і можливих поворотах колеса історії"[20].

Дмитро Дорошенко, а за ним і інші представники української зарубіжної історіографії державницького напряму розмірковують над проблемою, хто може виступати від імені українського народу. Заперечуючи право на це тільки УНС, відомий історик стверджує: "представники Німеччини … могли прийти лиш до переконання, що або взагалі ніяка українська нація реально не існує, а є лише невеличка частина інтелігенції, що зве себе "українцями", або ж, що "українці" – це просто назва групи політичних партій, з якою доводиться рахуватись постільки, поскільки вона виявляє активність і може мати вплив на певні круги населення"[21].

Історіографія державницького напряму не приділяє належної уваги аналізу діяльності УНС, коли його очолював А. Ніковський. Вона лише аналізує основні форми діяльності Союзу в цей період: заяви, звернення і протести. Нез"ясованим залишається й питання, які причини спонукали УНС переобрати керівництво союзу. Адже серед національно-соціалістичної опозиції не було єдності. Однак поміркована частина в УНС становила переважну більшість. Вона визнавала лише легальні, цивілізовані форми політичної боротьби. Радикальна ж частина включала в себе перш за все лівих українських соціал-демократів /незалежників/ і не мала значного впливу на дії Українського Національного Союзу. Не дають чіткої відповіді на дане запитання у своїх роботах й представники іншого напрямку зарубіжної української історіографії.

Представники державницького напряму української зарубіжної історіографії приділяють значну увагу в своїх роботах періоду перебування В. Винниченка на чолі УНС. Для підтвердження своїх оцінок вони широко залучають цитати з праць та спогадів активних членів Центральної Ради та відомих українських громадських і політичних діячів. Особливо часто історики державницького напряму цитують оцінки, дані В. Винниченку в працях А. Андрієвського, І. Мазепи та інших. Зокрема, А. Андрієвський дав лідеру українських соціал-демократів таку характеристику: " … Винниченко мав незаперечний авторитет у нашої інтелігенції … Він був великий майстер зруйнувати старе, а створити нове йому не вдалося. У цьому була його трагедія"[22].

Широко використовують вони у своїх працях й оцінку, дану лідеру УСДРП І. Мазепою: "Винниченко як і завжди імпровізував

і немав ясного погляду на справу… Як політик він жив хвилевими настроями і не мав сталого погляду на справу”[23].

Аналізуючи твори Володимира Винниченка та Микити Шаповала, представники державницького напряму доходять висновоку, що на перших порах незначна частина УНС на чолі з Володимиром Кириловичем прагнула повалити Гетьманат за допомогою Москви, Антанти та Німеччини.

Для переговорів з німецькими соціал-демократами про їхній вплив на події в Україні та підтримку домагань Українського Національного Союзу до Берліна був відправлений полковник Микола Шаповал (брат Микити Шаповала, начальник консульського відділу міністерства закордонних справ) та журналіст Петро Бендзю. Делегацію УНС прийняв міністр закордонних справ Німеччини, який пообіцяв широку пітримку домаганням союзу. Гетьманці-державники переконані, що німці не лише знали про підготовку антигетьманського повстання, але й надавали на перших порах повстанцям зброю та заборонили гетьману заарештувати членів Директорії.

Аналізуючи початок підготовки членами УНС антигетьманського повстання, дослідники часто посилаються на твердження В. Винниченка: “І вся наша тайна організація складалась тоді з двох чоловік: М. Шаповала (член ЦК УПСР – Авт.) та мене”[24]. У своїх працях вони також приводять слова М. Шаповала:” План підготовки повстання зазадалегідь був узгоджений трьома членами ЦК УПСР: Григоріїв, Лизанівський, Шаповал. У вересні до нього залучили Андрія Макаренка, генерала Осецького, полковників Павленка та Хилобоченка. У вересні з планом ознайомили В. Винниченка. У гетьманському генеральному штабі відомості давав полковник Василь Тютюнник. Партія УПСР була за повстання. УСДРП – Винниченко двічі умовляв. Лідери УПСФ (Ніковський, Єфремов і Мацієвич) були проти”[25].

Серед праць представників цього напряму української історіографії, присвячених підготовці та здійсненню УНС антигетьманського повстання, особливого інтересу заслуговує робота Петра Солухи “Договір з Москвою проти гетьмана Павла Скоропадського (Володимир Винниченко та Микита Шаповал по допомогу до Москви – до Леніна)”. Це збірник статей, надрукованих Солухою в

канадській газеті “Батьківщина” в 1969 – 1972 рр. На думку П. Солухи, названі переговори повернули назад колесо історії та сприяли руйнуванню національного державотворення.

У працях істориків зазначеного напряму дано різко негативну та досить емоційну оцінку й переговорам В. Винниченка з членами делегації РСФРР Х. Раковським та Д. Мануїльським, що вели в той час у Києві переговори з представниками Української держави. Аналізуючи ці переговори, представники державницького напряму, акцентують свою увагу на таких проблемах. Чиї інтереси представляв В. Винниченко на переговорах з Мануїльським та Раковським? Посилаючись на працю І. Мазепи “Україна в огні і бурі революції”, представники цього напряму стверджують: “ЦК УСДРП направив на перші переговори своїх представників В. Винниченка, Садовського, Юрія та Семена Мазуренків. Однак останні після перших переговорів відмовилися від подальших переговорів”[26]. Тому представники зазначеного напряму роблять висновок, що Винниченко не міг представляти на переговорах інтереси якоїсь політичної сили[27].

Це визнає і Володимир Винниченко у своїй праці “Відродження нації”: “Я вияснив Ц. К-ові (ЦК УСДРП –Авт.) ті причини й мотиви, які спонукали мене до тої “шкодливої акції”, але Ц. К. не згодився зі мною. Тоді я заявив, що беру всю відповідальність на самого себе й коли не знайдеться нікого, хто пішов би разом зі мною, я сам піду на села й буду кликати до повстання. Бо я вважав це своїм обов”язком перед народом. З усього складу Ц. К. мою позицію поділяв тільки один член його М. Авдієнко.

Те саме відношення ідея повстання знайшла й серед інших партій. Особливий же опір поставили есефи”[28].

Представники державницького напряму звертають також увагу на те, що під час переговорів з радянською мирною делегацією Мануїльський запропонував Винниченку підписати договір. Аналізуючи ці переговори, дослідники державницького напряму акцентують увагу на моральному аспекті цього договору. В багатьох їхніх працях ставляться риторичні запитання, чи має право вітчизняний політик закликати іншу державу повалити українську державність? Чи має він після таких дій право називати себе українським політиком?

Участь Винниченка в названих переговорах, на думку дослідників-державників, загальмували укладання мирного договору між Українською державою та Радянською Росією. Її представники спочатку сабатували переговори, а на початку жовтня в односторонньому порядку перервали їх[29].

Представники державницького напряму Д. Гирський, Д. Дорошенко, Н. Король, А. Кущинський, В. Личманенко, П. Солуха та інші стверджують, що протягом свого правління гетьман прагнув залучити до співпраці українські соціалістичні партії.[30] У своїх працях вони звинувачують Володимира Винниченка у нещирості позиції під час переговорів УНС з гетьманом з питань формування коаліційного уряду.

Д. Дорошенко констатує, що всі переговори Винниченко з урядом у справі реорганізації кабінету міністрів і його вперті торги за кількість міністерських портфелів для кандидатів УНС були просто комедією; він посилав людей до уряду, проти якого сам готував повстання[31].

Значну увагу представники державницького напряму вітчизняної історіографії приділяють аналізу протигетьманського повстання, яке підняло УНС. Вони не погоджуються з твердженням, що на повстання проти гетьмана П. Скоропадського піднялася вся “ народна стихія”, “ все селянство”, весь “ трудящий люд”. У своїх працях представники цього напряму намагаються довести, що це абсолютна неправда, інсинуації соціалістів, наклеп на український народ, безсовісна традиційна брехня, щоб приховати в очах світу свій ганебний виступ соціалістів проти своєї держави[32]. Протигетьманський переворот робили соціалісти, себто “революційна частина” т. зв. “національного союзу” за допомогою селянської спілки, яка становила не більше 15% усього українського селянства; “московські большевицькі армії”, які почали захоплювати українську територію після прилучення українських прикордонних частин до повстання; нацменшини – московська, єврейська і польська та їх політичні партії і білогвардійщина з московським офіцерством[33].

У центрі уваги дослідників державницького напряму й основні причини прийняття та положення гетьманської грамоти 14 листопада 1918 р. Серед представників цього напряму переважають дві основні точки зору в оцінці гетьманської грамоти. Значна частина

гетьманських прихильників вважають прийняття цього документа тактичним актом про ідею федеративних зв"язків з неіснуючою Росією. На прийняття такого документу гетьмана змусили зовнішньополітичні обставини, що склалися наприкінці 1918 р.

Д. Гирський навпаки високо оцінює гетьманську грамоту від 14 листопада 1918 р. Він порівнює її з Переяславською радою, а гетьмана П. Скоропадського – з Б. Хмельницьким[34].

Незначна частина представників державницького напряму вважає прийняття грамоти від 14 листопада 1918 р. великою помилкою Скоропадського та його режиму, зокрема, В. Липинський вважав це зрадою хліборобського класу і уступкою Протофісу. В "Листах до братів Хліборобів" В. Липинський намагається пояснити, чому Скоропадський залучив до охорони свого режиму російських офіцерів.

Д. Донцов, аналізуючи останній місяць правління Павла Скоропадського, констатував, що грамота – велика помилка режиму. Вину ж за неї він покладав на Ігора Кістяківського, якого гетьман звав своїм "злим духом"[35].

Теоретики консервативної течії В. Липинський, В. Кучабський та С. Томашівський спеціально не досліджували роль окремих лідерів соціалістичних українських партій в визвольних змаганнях 1917 – 1921 рр.

В. Липинський був переконаний в абсолютній нездатності соціалістичної демократії розв'язати найскладніші проблеми державотворення: організувати армію, державно-адміністративний апарат, тримати під контролем маси, вирішити соціально-економічні проблеми суспільства. Тому він відмовився від демократії як від шкідливої форми будівництва Української держави.

В. Кучабський значне місце в своїй науковій спадщині присвятив аналізу боротьби національно-патріотичних сил з Гетьманатом та в добу Директорії. На його думку повстання проти гетьмана Павла Скоропадського видавалося досить безнадійною справою. Селянство України було пасивне, позиція німецьких військ була непевною.

Успіх повстання вирішила, на переконання В. Кучабського, єдина битва, яка, незважаючи на локальний характер, належала до вирішальних для долі тогочасної Східної Європи: "Все відбулося

саме біля Мотовилівки між Фастовом та Києвом 19 листопада 1918 року”[36].

Отже, представники державницького напряму зарубіжної української історіографії негативно оцінюють діяльність в роки Гетьманату керівництва УНС та його лідера В. Винниченка. На їхню думку позитивну роль в національному державотворчому процесі могли зіграти лише дві сили: українські аристократи та народна інтелігенція. Вони доводять, що такого союзу прагнув досягти і гетьман Павло Скоропадський. Однак такого союзу, на думку державників, не вдалося досягти через радикалізм та “антидержавницьку” позицію лідерів українських соціалістичних партій і, перш за все, В. Винниченка.

Переважна більшість робіт представників цього напряму має чітко виражену ідейну спрямованість та побудована на залученні до аналізу обмеженої джерельної бази. Представники цього напряму не намагалися об’єктивно проаналізувати прорахунки керівництва Гетьманату і позицію керівництва УНС. Створення Директорії та повстання проти гетьмана вони розглядають як свідоме руйнування основ національної державності.

У багатьох роботах представників цього напряму не аналізуються, а то й навіть не згадуються найважливіші помилики керівництва Гетьманату, які виділив В. Липинський:

“1) протест проти розгону Центральної Ради німцями;

2) заборона Гетьманщиною селянського з”їзду. Адже настрій селянства вже тоді був виразно патріотичний, ворожий до російської більшовицької експансії;

3) безсилість і пасивність уряду в боротьбі з “каральними експедиціями”, організованих найбільш нікчемними і хамськими елементами – грабіжниками, пройдисвітами, провокаторами, які навмисно і свідомо дискредетували серед селянських мас ідею української державності”[37].

---

[1] *Винниченко В.* Відродження нації. У 3-х ч.– Київ – Відень, 1920. –Ч. 3. – С.16–18; *Христюк П.* Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр. – Відень, 1921. – Т. 111. – С. 18.

[2] *Гирський Д.* Дивні спроби виправдування антидержавної політики. (Відгук на фальсифікацію соціалістів з табору УНР). – Торонто: В-во Батьківщина, 1973. – С.106.

[3] *Донцов Д.* Рік 1918, Київ. – К: Темпора, 2002. – С.36.

[4] *Дорошенко Д.* Історія України 1917 – 1923 рр.– К.: Темпора, 2002. – Т.1. – С.38.

[5] *Скоропадський П.* Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. –Київ–Філадельфія, 1995.– С.157.

[6] Там само. – С.157–158.

[7] *Дорошенко Д.* Історія України 1917 – 1923 рр. – Т.11. – С. 39.

[8] *Саліковський О.* На порозі Гетьманщини // Діло. –1924. – № 20.

[9] *Єфремов С.* Хресною путтю // Нова Рада. – 1918. – 9 травня. – Ч. 71.

[10] *Дорошенко Д.* Історія України 1917 – 1923 рр. – Т1. – С.39.

[11] Там само. – С.40–41.

[12] *Дорошенко Д.* Історія України 1917 – 1923 рр. –Т.11. – С.40-41; *Гирський Д.* Дивні спроби виправдування антидержавної політики (Відгук на фальсифікацію соціалістів з табору УНР). – С. 118–119.

[13] *Дорошенко Д.* Назв.праця.– С.74-75.

[14] *Гирський Д.* Назв.праця. – С.199-120.

[13] *Солдатенко В.Ф.* Володимир Винниченко: на перехресті соціальних і національних прагнень. – К.: Світогляд, 2005. – С. 101–102.

[14] *Винниченко В.* Щоденник. – Т.1. – С.283.

[15] Там само. – С.283–284.

[16] *Винниченко В.* Відродження нації.– К. – Відень, 1920. – Ч. III. – С.115.

[17] ЦДАВО України. – Ф.1216. – Оп. 1. – Спр. 109. – Арк. 6-7.

[18] Робітнича газета. –1918. – 17 вересня.

[19] *Дорошенко Д.* Назв. праця. –Т.11. – С.267.

[20] Там само.

[21] Там само.

[22] *Андрієвський А.* Шлях розбудови.// Розбудова нації. – Прага. 1V. –1928. – Ч.4. – С.126–136.

[23] *Мазепа І.* Україна в огні і бурі революції. – Ч.1. – С.80-81.

[24] *Винниченко В.* Відродження нації. – Ч. III. – С.89.

[25] *Шаповал М.* Велика революція і українська визвольна програма. – Прага, 1927. – С.120.

[26] *Мазепа І.* Україна в огні і бурі революції. – Ч.1. – С.89.

[27] *Солуха П.* Договір з Москвою проти гетьмана Павла Скоропадського (Володимир Винниченко та Микита Шаповал по допомогу до Москви – до Леніна). – Б. м., 1973. – С.54.

[28] *Винниченко В.* Відродження нації. – Т. III. – С.94.

[29] *Солуха П.* Назв. праця. – С. 40–41.

[30] *Гирський Д*. Назв. праця.; *Дорошенко Д.* Назв. праця; *Король Н*. Як Павло Скоропадський став гетьманом України. – Уривки із спогадів. – Нью-Йорк, 1967; *Кущинський А*. Гетьман Павло і гетьманич Данило Скоропадські. – Чікаго, 1968; Л*ичманенко В.* Світло в темряві. – Лондон, 1975; *Солуха П.* Назв. праця.

[31] *Дорошенко Д.* Назв. праця. Т. ІІ. – С. 407.

[32] *Солуха П*. Назв. праця. – С.168.

[33] Там само. – С.169.

[34] *Гирський Д.* Назв. праця. – С.134.

[35] *Донцов Д.* Рік 1918. Київ. – С.112.

[36] *Kutschabski W.* Die Westurkranke im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918 – 1923. – Berlin, 1934. – S. 109.

[37] *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – Київ, Філадельфія, 1995. –С. 182-183.